

Dnro 300/D.a.7/25.06.2015

Čujuhit: Čilgehus ja cealkámušbivdda 24.03.2015

SÁMEDIGGI
Ávjovárgeaidnu 50
9730 Kárášjohka
Norga
aod@samediggi.no

SÁMEDIKKI DIEĐÁHUSA VALMMAŠTALLAN ALIT OAHPU JA DUTKAMA BIRRA

Suoma Sámediggi giitá cealkámušbivdaga ovddas ja gidde fuomášumi alit ohppui ja dutkamii guoski áššiide davviriikkalaš ja olles Sámi perspektiivvas.

Dakkár dutkamii, mas sámi servodat ja sámiid historjá, sámi ealáhusat ja luondu, sámi kultuvra ja dáidagat, sámeigiella ja giellaservošat sihke sámiid rievttit álgoálbmogin ja ovttaskas olmmožin leat guovddáš sajis, lea stuorra dárbu. Sámi servodathuksen ja iešmearrideami ovddideapmi Davviriikkain bealistis eaktuda akademalaččat skuvlejuvvon sámeigielmáhtolaš kultuvrra áššedovdiid ja bargiid skuvlejumi ain eanet surggiin. Dan dihtii maiddái sámiid álbmotválljen orgánat galget meroštallat iežaset rolla dutkamuša ja alit oahpu ektui – sámi akademiija ektui. Seammás lea dehálaš suddjet sámi servodaga ja ovttaskas sámiid hábmemiin čielga etihkalaš njuolggadusaid dutkama várás.

Dutkandoaimma ja alit oahpu váldolinját meroštallojuvvojit iešguđet riikka nášuvnnaš dutkanpolitihkálaš ja skuvlenpolitihkálaš ulbmiliid ásaheamis ja dáid doaimmaide guoski ekonomalaš mearrádusdahkamis. Sámiid álbmotválljen orgánain ii leat jur rolla dutkanpolitihkálaš gázaldagain nugo omd. dihto dutkansurggiid prioriteremis iige alit ohppui guoski alimus dási mearrádusdahkamis. Vaikko akademalaš friijavuoha leage mihtilmas prinsihppa buot dutkandoaimmain, lea goittotge čielggas, ahte dutkanbarggut stivrejuvvojit ja jođihuvvojit dihto guovlluide dán áigge hui olu ruhtadanpolitihkain - dutkandoaimmaid ruhtadangálduid duogabealde leat dávjá gávdnamis dihto prioriteremat ja dutkamii guoski politihkalaš linját. Akademalaš máilmmis lea garra gilvu earenoamážit resurssain. Dan dihtii livččii dehálaš, ahte maiddái sámedikkat gávnašedje baicce iežaset rolla nášuvnnaš dási vaikkeheapmái, maiddái oktasaččat hábmejuvvon linjá vaikkuhit alit oahpu ja dutkama ekonomalaš ja dutkanpolitihkalaš eavttuide davviriikkalaš dásis. Suoma sámediggi oaidná Sámi parlamentáralaš ráđi buoremus gaskaoapmin dán bargui.

Mánngalágan intreassat sámi servodagaid ja sámequovlluid dutkamis

Sámequovlluid, sámi luonddu ja sámi servošiid dutkamušii lea dán áigge stuorra beroštupmi. Dutkanbiras lea rievdan mánngga láhkái dan rájes go sámit ledje dávjjimusat dušše dutkančuozahahkan olggobeali dutkiide, geain mánnggat eai máhcahan iežaset gávdnosiid sámi servodaga diehtun ja atnui. Sámi akademiija lea šaddan ja sturron dađistaga ja leat ain eanet sámi dutkit, geat atnet dehálažžan iežaset servodaga bálvaleami ja dutkanbohtosiid máhcaheami iežaset servodaga buorin. Leat maiddái ollu olggobeali dutkit, geat hálidit iežaset dutkamušain ovddidit sámi servodaga. Ovdamearkan dákkár dutkiin leat ee. giellasosiologat ja sosiolingvisttat, geat dovdet ovddasvástádusa iežaset dutkančuozahahkii ja hálidit iežaset dutkandoaimmain vaikkuhit sámiid gielladiliide ja sámeigielaid anu ja saji nanosmuvvamii. Muhto mánnggain dutkansurggiin

gávdnojit ain dutkit ja dutkanprošeavttat, main eai dovdda dahje beroš dutkamuša bohtosiid vaikkuhusain sámi servodahkii, lundui dahje sámi ealáhusaide. Dákkár dutkamušaid duogabealde lea dávjá dán áigái mihtilmas ekonomalaš gilvu sámevuolluid luondduriggodagaid alde. Lea namalassii dutkanpolitihkalaš gážaldat, nappo gážaldat mii gullá giedahallat sámiid álbmotválljejuvvon orgánain, man viidát suovvat sámevuolluid luondduriggodagaid kártema ja dutkama ja dan čuovvu ekonomalaš ávkkastallama. Nuppi bealde dán gážaldaga lea diehtu omd. dálkkadatrievdamis ja das, ahte álgoálbmogiid árbevirolaš máhttu ja diehtu sisttisoallá ollu veahkkeneavvuid luonddu ja ekologalaš rievdadusaid eastimii, ipmirdeapmái, fuomášupmái ja hálddašeapmái. Mánngain oktavuođain lea bohtán ovdan, ahte álgoálbmogiin lea iežaset ássanguovlluide laktáseaddji mávssolaš diehtoárbi, mii lea vurkejuvvon árbevirolaš máhtuide ja sámegeielaide. Dálá máilbmái, mii johtá biraskriissas nubbái, dát diehtu livččii divrras.

Okta dán áigge dutkamušsii mihtilmas sárggus lea engelasgiela nana sadji earenoamážit dutkiid gulahallama ja dutkanraporttaid almmuheami giellan. Sámi servodaga hástalus lea engelasgiela juohke sadjái olli vaikkuhusa bálddas nannet sámegeielaid akademalaš oahpuin ja sámegeielaid geavaheami dutkamuša almmuhangiellan. Sámegeiela ovdaneapmi árgabeaieallima ja dábálaš oahpahusa gielas eanet ain eanet maiddái akademalaš giellan nanne earenoamážit sámiid oktiigullevažvuoda ja ovttasbarggu Davviriikkain. Muhto dat máksá maid dan, ahte dutkamušaid bohtosat ja jurddašeapmi buktojuvvo ruovttoluotta iežas servodahkii, maiddái dakkár olbmuid olamuddui geat eai čuovo engelasgielat akademalaš ságastallamiid. Dieđu máhcaheapmi ja juogadeapmi lea dehálaš etihkalaš prinsihppa, mii galggašii válđojuvvot vuhtii sámepolitihkalaš áššegirjjiis nugo dál valmmaštallamis leahkki dieđáhusas. Sámegeiela ovddideapmi akademalaš giellan mearkkaša maiddái demokratiija nannema go dehálaš diehtu buktojuvvo lahka iige guđđojuvvo akademalaš uvssaid duohkái. Sámegeiela ovddideapmi akademalaš giellan diehttelas nanne maiddái giela iešvuodaid ja symbola árvvu.

Sámi servodat rievdá ja lea rievdan mañimus čuođi jagi áigge hui sakka ja johtilit. Ealáhusaid, birrasa, sámi servodaga sosiála ja ekonomalaš diliid ja maiddái gielaid nuppástupmi lea mihtilmas dán áigái. Dán dihtii sáhtá sámi dutkan veahkehit sámi servodagaid ipmirdit iežaset diliid ja nuppástusaid. Earenoamážit olmmošdieđalaš sámi dutkan sáhtá buktit ođđa dieđu ja ipmárdusa dan birra mii sámi máilmmis lea dáhpuhuvvan, mo dan galgá dulkot, maid dat mearkkaša sámi kultuvrra ja servodaga boahhte áigái ja mo rievdadusaid lea vejolaš hálddašit. Ođđa ipmárdus addá veahkkeneavvuid beaktiilit vaikkuheapmái. Dutkandiehtu lea mihtilmas veahkkeneavvu maiddái sámiid politihkalaš orgánaide.

Sámi dutkiid ja sámedutkamuša vuostá ovdanbuktet muhtumin kritihka, man vuoddu lea juoga eará go dutkamuša doallevažvuoda prinsihpa čuovvun. Sámi dutkit ja sámedutkamuš galget diehttelas ieža vástidit áššálaš argumenttaide, mat ovdanbuktojuvvojit sin vuostá. Livččii goittotge buorre namuhit dieđáhusas, ahte ee. sámi historjja dutkan lea gážaduvvon eahpeáššálaččat etnihkalaš vuodus, mii ii leat vuoiggalaš. Sámi historjja dutkiid barggu leat muhtun suomelaš dutkit steampalastán almmolaččat gielisin, man sámi servodat ii galgga dohkkehit, baicce vástidit kritihkkii. Ášši lea sámi dutkanpolitihkalaš gážaldat daningo sámi dutkiid historjja dutkan lea áshuvvon jearaldat vuložin dán áigge politihkalaš sivaide geažil.

Sámi akademiija nannen lea dehálaš

Sámit leat unna albmogaš ja vaikko sámi servodagas leat juo ollu dutkit ja universitehtain ja allaskuvllain leat sámedutkamuša vejolašvuodát ja sámegeielmáhtolaš ja sámi kultuvrra dovdi áššedovdit skuvlejuvvojit, lea sámi akademalaš biras ain unni. Sámi dutkit ja sámi alit oahpu fálladagat leat guhkkinn eret nuppiideaset. Sámi akademiija galggašii nannejuvvot lasihemiin iešguđetlágan ovttasbargovejolašvuodaide badjel rájái.

Ovttasbargovejolašvuodaid sáhtta lasihit ee. vuodđudemiin ovttasbargofierpmádagaid iešguđet Davviriikkain bargi dutkiid gaskii ja vuodđudemiin davviriikkalaš sámi dutkanráđi, mii sáhtášii ruhtadit ja prioriteret dutkanprošeavttaid sámi servodaga dárbbuid ja árvvuid vuodul. - Sámi dutkamis berrešii nannet ja doarjut veardádalli dutkamuša Davviriikkaid gaskkas mángggain surggiin. Sámiid iešguđetlágan diliid veardádalli dutkamuš sáhtášii buktit oddalágan ipmárdusa sámiid diliide iežas riikkas ja maiddá dat nannešii ipmárdusa ja dieđu olles sámi servodagas.

Davviriikkalaš dutkanovttasbargu dárbbasuvvo earenoamážit gielladutkamis. Sámi servodaga ja olles oarjemáilmmi johtilis nuppástusat vaikkuhit sihke nášunala gielaide ja sáme gielaide. Sámi servodat bastá dađi buorebut suodjalit iežas gielaid ja giellageavaheami, mađi eanet das lea dutkojuvvon diehtu ee. nášunala gielaid ja engelasgiela vaikkuhusain sáme gielaid sátnerajuide ja gielaid geavahanvuogiide.

Earenoamáš skuvlen- ja dutkandárbbut

Sáme gielat fágaolbmuid skuvlejumis máinnašit earenoamážit buohccedivssároahpaheaddjiid, mánáidgárdeoahpaheaddjiid, dábálaš oahpaheaddjiid ja fágaoahpaheaddjiid. Dáid fágaolbmuid skuvlejumi várás sáhtášii leat oktasaš davviriikkalaš rámmaplána sáme giela ja –kultuvrra vuhtii váldimis oahpuin. Dákkár oktasaš rámmaplána áigái oazžun eaktuda davviriikkalaš ovttasbarggu ja sámiid oktasaš skuvlenpolitihkalaš vaikkuheami, mas Sámi parlamentáralaš ráđđi livččii buoremus gaskaoapmi.

Earenoamáš dutkandárbbuin máinnašit sámeoahpahusa davviriikkalaččat veardádalli dutkamuša dárbbu. Sámi servodahkii ja dan skuvlenpolitihkalaš ulbmiliid meroštallamii livččii dehálaš oazžut dutkojuvvon dieđu earenoamážit das makkárat leat sáme giela ja sáme gielat oahpahusa oahppanbohtosat iešguđet riikkain. Dákkár dutkamuš sáhtášii oahppanbohtosiid lassin verdádallat maiddá oahpahusmetodaid, oahppamateriálaid ja resursageavaheami Suomas, Norggas ja Ruotas.

Cealkámušas mearridii sámedikki ságadoalli.

Tiina Sanila-Aikio
ságadoalli

Ulla Aikio-Puoskari
skuvlenčálli
ulla.aikio-puoskari(at)samediggi.fi